

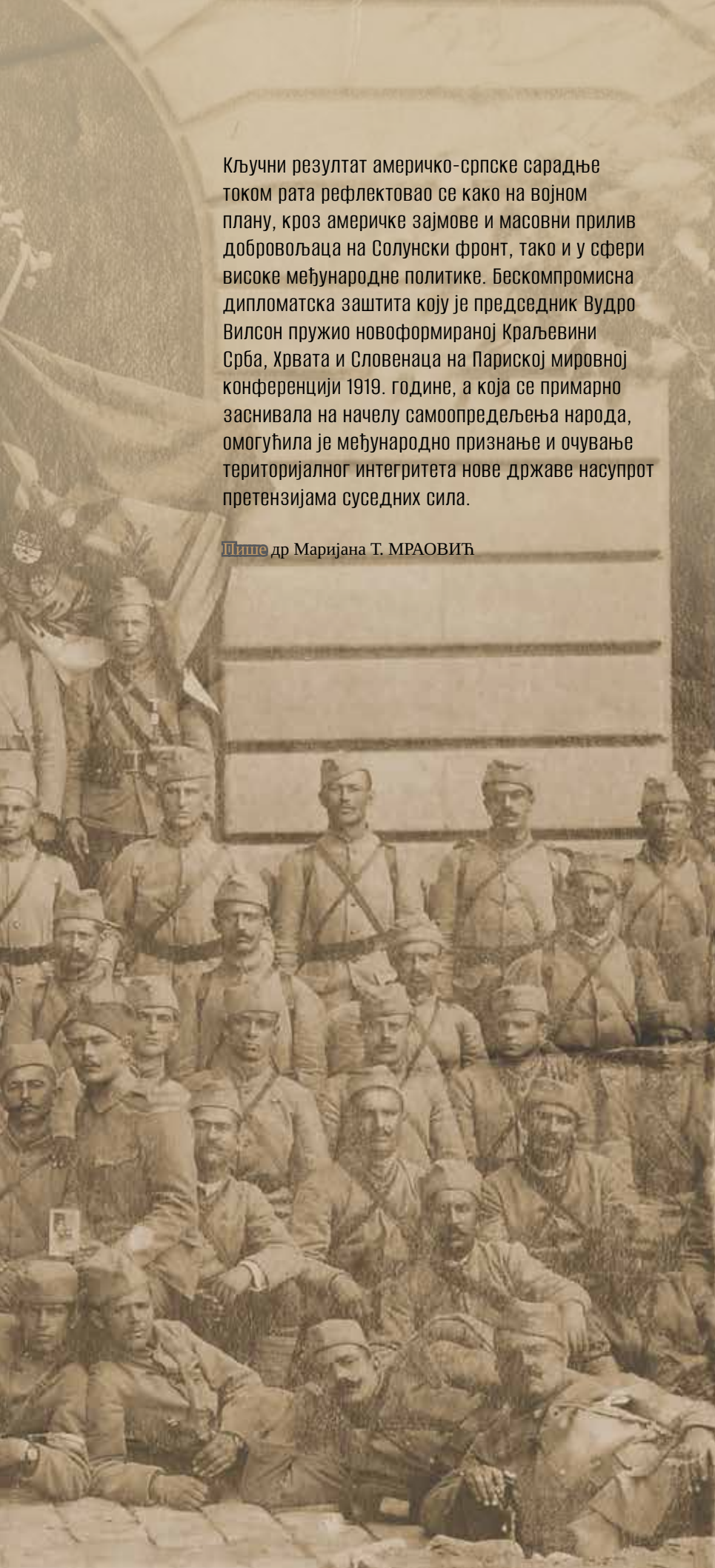
Војни и хуманитарни аспекти савезничких односа

КРАЉЕВИНА СРБИЈА И САД У ВЕЛИКОМ РАТУ

Кључни резултат америчко-српске сарадње током рата рефлектовао се како на војном плану, кроз америчке зајмове и масовни прилив добровољаца на Солунски фронт, тако и у сфери високе међународне политике. Бескомпромисна дипломатска заштита коју је председник Вудро Вилсон пружио новоформираној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца на Париској мировној конференцији 1919. године, а која се примарно заснивала на начелу самоопредељења народа, омогућила је међународно признање и очување територијалног интегритета нове државе насупрот претензијама суседних сила.

Писмо др Маријана Т. МРАОВИЋ

Сједињене Америчке Државе (САД) биле су једна од првих земаља у свету које су успоставиле дипломатске односе са Краљевином Србијом. Први амерички посланик у Београду Јуџин Скајлер именован је 1882. године на нерезиденцијалној основи, будући да је из Атине био задужен за Румунију и Краљевину Србију. Приликом предаје акредитива 10. новембра 1882. Скајлер је краљу Милану пренео поруку свог председника да ће успостављање посланства у Београду „учинити много да се унапреде трговински и пријатељски односи између двеју земаља”.

Конзуларне послове за САД почео је у Београду да обавља Едвард Максвел Грант, који је према сведочењима савременика 1883. године био једини Американац који је живео у Београду, те је именован за вицеконзула САД.

СРПСКА ДИЈАСПОРА У СЕВЕРНОЈ АМЕРИЦИ

Досељавање првих Срба на простор Северне Америке одвијало се на преласку из 18. у 19. век, а први талас исељавања достигао је кулминацију пре Берлинског конгреса. Српски досељеници груписали су се у новој земљи углавном према територији са које су дошли. Други талас исељавања уследио је након Берлинског конгреса 1878. године и трајао је до почетка Првог светског рата. Његовим окончањем завршен је процес формирања старе српске емиграције. Становништво које је насељавало Северну Америку у првом таласу углавном је било из сиромашних делова Далмације, Црне Горе и Војводине. У периоду између 1880. и 1914. године највећи број Срба долазио је из Аустроугарске монархије. Знатно мањи број досељавао се са територије Османског царства и из Краљевине Србије. Настанак старе српске емиграције био је од посебног значаја за формирање српских добротворних друштава и установа. Трећи талас емиграције уследио је након Првог светског рата и трајао је до почетка Другог светског рата.

По доласку у нову средину српски исељеници окупљали су се око друштава која су оснивали национални прегатоци и интелектуалци међу досељеницима. Од почетка досељавања постојала је потреба за духовним

заједништвом, која је изнедрила поступно ангажовање црквених кругова на уређењу верског и духовног живота. Прва српска црква у Северној Америци подигнута је 1894. у месту Џексон у Калифорнији и била је посвећена Светом Сави. Тиме је отпочео развој прве српске парохије у САД.

Чикаго је пред почетак Првог светског рата био центар духовног живота Срба. Ту је 5. новембра 1913. одржан први црквено-народни сабор православног српског свештенства у САД. Међу организацијама Срба у САД издвајао се Српски православни савез „Србобран”, основан 1901. године у Питсбургу. Имао је близу 7.000 чланова, а од 1906, као његово гласило, излазио је лист *Американски Србобран*. У том периоду била су активна и следећа друштва: Српски културни и добротворни фонд, Црквено-просветни фонд у Њујорку и Српски народни фонд у Сан Франциску.

Аустроугарска анексија Босне и Херцеговине 1908. године покренула је српске исељенике на уједињење савеза и удружења у заједничку организацију – Савез сједињених Срба „Слога”, са др Михајлом Пупином на челу. Том приликом део чланова Савеза „Србобран”, незадовољан избором Михајла Пупина за председника, одбио је да уђе у новостворену организацију. Та група, предвођена универзитетским професором психологије др Павлом Радосављевићем Пајом и свештеником Јованом Крајновићем, обновила је 1910. рад Српског православног савеза „Србобран”, што је изазвало поделу међу српским исељеницима. До почетка Првог светског рата Савез сједињених Срба „Слога” бројао је око 14.000, а „Србобран” близу 6.000 чланова.

Након анексије Босне и Херцеговине угледнији Срби почели су да оснивају соколска друштва. Прво соколско друштво основано је 30. маја 1909. у Синсинатију, Охајо, а друго 10. октобра исте године у Детроиту, Мичиген. Наредне године основано је седам друштава, са истим циљем као и претходна два – да одржавају везе са соколским друштвима у отаџбини. Соколска друштва редовно су се претплаћивала за достављање соколских гласила: *Српски виџез*, *Српски соколски гласник*, *Соко – лист за соколске ствари*, „*Зајечар*”. Њихова активност била је изразита у време балканских ратова. По избијању Првог светског рата организовала су прикупљање добровољаца за одлазак у

Амерички председник Вудро Вилсон

Србију, под својим заставама борила су се на Солунском фронту и учествовала у његовом пробоју.

АМЕРИЧКА СРЕДСТВА ИНФОРМИСАЊА О ПОЧЕТКУ РАТА

Аустроугарска је 28. јула 1914. године објавила рат Србији. Када је 1. августа 1914. године Немачка објавила рат Русији, а два дана касније и Француској, активиран је читав систем међусобних савеза и за само пар дана Европа се нашла у рату. Балканско ратиште постаће једно од значајнијих, а Краљевина Србија ће највећом ценом платити учешће у овом рату. Вест о атентату на надвојводу Франца Фердинанда и његову супругу Софију имала је велики публицитет у америчкој јавности и средствима информисања. Део америчких дипломата сматрао је да је Европа опијена милитаризмом.

Атентат је 29. јуна 1914. био главна тема у готово свим већим америчким гласилима. Догађај је доспео на прве стране дневних издања већине њујоршких листова. Извештаји америчких дописника из европских метропола – Париза, Лондона, Беча и Берлина – истicali су могућност сукоба великих размера на европској територији. Аутор чланка објављеног у листу *Њујорк тајмс* (The New York Times) описивао је расположење у Бечу и како је „казнени рат против Србије” неопходан. Америчка јавност, у то време неупућена у историјско-политичку позадину и суштину

сукоба, повезала је атентат са јаким утицајем руске дипломатије и пропаганде на балканском простору. Амерички листови нису претпостављали колика се опасност крије иза аустроугарског ултиматума Краљевини Србији.

Буђење америчке јавности уследило је већ 25. јула 1914, након што су сва гласила пренела да се Европа налази пред избијањем рата. У прилозима америчких аналитичара сугерисани су начини на које би се могао избећи улазак у општи рат. Поједина новинска издања обиловала су садржајима о кривици Краљевине Србије за рат због њене потребе за територијалним проширењем и плановима за уједињење Срба у једну државу. Као доказ наводили су покушај дезертирања босанских Срба из редова аустроугарске војске. За разлику од наведених ставова дела америчког јавног мњења, био је приметан раст опозиције која је критички истицала да је криза изазвана погрешном политиком аустроугарских милитариста. Објављивани су чланци у којима се наводило како „атентат на надвојводу Фердинанда није узрок, већ изговор ратној реторици”.

Наслови у америчким листовима о кризи на Балкану и у Европи постајали су све бројнији након објављивања аустроугарског ултиматума Краљевини Србији. Илустратори су приказивали аустроугарско царство у вучјој кожи како се припрема да прогута Србију, којој је приписивана симболика невиног јагњета. Америчка штампа се у почетку интересовала за улогу Краљевине Србије у Сарајевском атентату, разматрајући политичку позадину, односно постављајући питање ко сноси одговорност за рат. Друга група текстова бавила се стањем цивилног становништва, епидемијама тифуса, последицама глади, животом под окупацијом и почињеним ратним злочинима окупатора у Србији. У извештајима је такође било речи о делатности америчких здравствених мисија. Америчка јавност посебно се интересовала за српску војску, уз коментаре о првим победама над аустроугарском војском, повлачењу преко Албаније, дешавањима на Солунском фронту и високом моралу српског војника.

СРПСКЕ МИСИЈЕ У САД

Једна од првих организација припадника српске емиграције у САД била је Српска народна одбрана, окупљена око Михајла Пупина, која је постала незаменљив чинилац у ослободилачким напорима српског народа

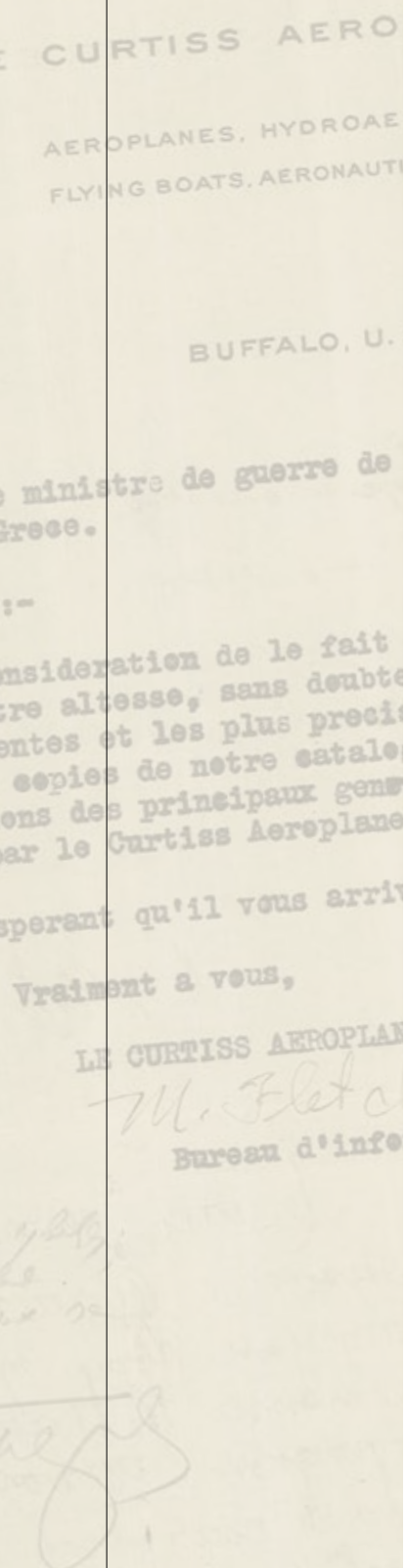
у отаџбини, али и код Срба с друге стране Атлантског океана. Рад те организације покренуо је Михајло Пупин на Видовдан 1914. године у Њујорку. Као угледни професор на Универзитету Колумбија и почасни конзул Краљевине Србије, препознао је историјски моменат уочи избијања великог ратног сукоба и ујединио главнину српске дијаспоре у напорима за одбрану отаџбине. Под његовим вођством Српска народна одбрана окупила

Владика Николај Велимировић

је, организовала и послала око 17.000 добровољаца из Америке на Солунски фронт и остале борбене линије.

Михајло Пупин је у америчкој штампи давао изјаве које су убрзале пружање помоћи Краљевини Србији, а један од његових основних задатака било је информисање шире америчке јавности са циљем да се у Краљевину Србију упуте различите мисије посредством Америчког Црвеног крста, формирају потпорни фондови и хуманитарна друштва за помоћ деци. Важне дипломатске везе остварио је са Вудроом Вилсоном, са којим је делио пријатељство још из времена када је амерички председник био професор и

председник Универзитета Принстон. Тај значајан контакт директно је утицао на положај Краљевине Србије у ратним дешавањима и касније на Мировној конференцији у Паризу.

Од првих дана рата велики број Срба са територије САД пријављивао се у добровољачке јединице, у чему је кључну улогу имао долазак српске мисије у Америку крајем лета 1915. године. На челу те мисије налазио се архимандрит др Николај Велимировић, каснији епископ охридски и жички. Дипломатско-пропагандна и хуманитарна мисија архимандрита Николаја Велимировића у Уједињеном Краљевству и САД (1915–1919) представљала је пример успешне духовне дипломатије у служби државних интереса Краљевине Србије. Основни задатак мисије био је покушај уједињења исељеника Срба, Хрвата и Словенаца у јединствени фронт за ослобођење од Аустроугарске, као и за сузбијање аустроугарске пропаганде против Краљевине Србије. Архимандрит је, како би интернационализовао српско питање, користио свој високи теолошки углед, оксфордско образовање и блиске везе са англиканским и епископалним црквеним круговима. Интензивном јавном делатношћу, која је обухватала циклусе предавања на престижним америчким универзитетима и у верским центрима, успешно је преобликовао перцепцију српског народа из политички маргинализованог субјекта у симбол праведне борбе за национално ослобођење и југословенско уједињење. Успео је да обезбеди значајна материјална средства за хуманитарне фондове намењене ратној сирочади и српској војсци, док је на унутрашњем плану консолидовао јужнословенску емиграцију и поставио канонске основе за будућу организацију Српске православне цркве на северноамеричком континенту. У мисији су били стручњаци из различитих области друштвеног и политичког живота, као и представници Министарства војног.

Током трајања мисије архимандрит Николај Велимировић имао је потпуну подршку Михајла Пупина. Хуманитарну мисију у исто време предводила је Јелена Лозанић, званични представник Српског друштва Црвеног крста. Ангажовањем Михајла Пупина исељеници су прикупили новчана средства у износу од 140 милиона долара, која су преко Америчког Црвеног крста прослеђена Србији и Црној Гори.

Михајло Пупин

Изузетан допринос српској борби за одбрану и очување државе дао је и велики научник и проналазач др Никола Тесла, који је, такође, помагао одлазак добровољаца у борбу против Аустроугарске монархије. Његов углед у америчкој јавности коришћен је за легитимизацију националних циљева Краљевине Србије. Иако због неповољних материјалних околности није могао да финансира војне формације у мери у којој су то чинили имућни емигранти, Никола Тесла је прихватањем почасних функција у патриотским удружењима дијаспоре пружио кључну подршку покрету за регрутацију и упућивање добровољаца на европско бојиште.

У том периоду одржан је велики скуп солидарности у згради Метрополитен опере у Њујорку, који је представљао једну од дипломатских и хуманитарних прекретница у процесу интернационализације српског питања у САД. Овај догађај, на којем је светској јавности скренута пажња на велику патњу и страдање српског народа у ратним дејствима, остао је урезан у историјску свест и памћење српског народа. Скупу су присуствовали еминентни представници тадашњег интелектуалног, верског и политичког живота. Нарочит утисак оставио је архимандрит др Николај Велимировић, чије су реторичка вештина и снажна аргументација о страдању и витештву српског народа значајно допринеле

мобилизацији моралне и материјалне помоћи. Усвајањем резолуција којима се апеловало на праведно решење националног питања и ослобођење Јужних Словена, скуп је прерастао оквири локалног догађаја, поставши интегрални део шире савезничке пропагандне стратегије која је припремала јавно мњење САД за активније ангажовање у Првом светском рату.

На скупу је усвојена резолуција о подршци Савезницима, а њен текст прослеђен је америчком председнику Вудроу Вилсону. На основу одзива јужнословенских исељеника, посебно Срба из Лике и Херцеговине, мисија архимандрита Николаја Велимировића могла се сматрати веома успешном, како у дипломатском, тако и у теолошком погледу. Значајну улогу у томе имао је резервни поручник и гуслар Петар Перуновић, који је епским јуначким песмама утицао на српска родољубива осећања и већи одзив исељеника у добровољачке јединице.

„КОЛУМБИЈА ЕКСПЕДИЦИЈА”

Михајло Пупин основао је универзитетски хуманитарни тим „Колумбија експедиција за пружање помоћи” (Columbia Relief Expedition) како би се за Краљевину Србију прикупљала новчана, али и хуманитарна помоћ у храни, пољопривредним алаткама и семену, лековима за борбу против тифуса, као и амбулантна кола за разношење прикупљене помоћи. „Колумбија експедиција” требало је да ради под супервизијом Америчког Црвеног крста како би помогла у снабдевању свих делова земље храном, медицинском опремом и лековима, подстакла избеглице да се из пренасељених градова врате у напуштене

домове и помогла у подизању нових усева. Требало је да из САД донесе велику количину пољопривредних алатки, семена и друге помоћи, коју је обезбедио Српски одбор за пољопривредну помоћ. Било је планирано да 25 студената Универзитета Колумбија проведу лето 1915. у Краљевини Србији, као и да рад експедиције буде организован из Ниша, одакле би аутомобилима дистрибуирали помоћ широм земље. Амерички Одбор милосрђа обезбедио је за ове потребе 10.000 долара, а остатак су сакупиле друге хуманитарне организације и појединци.

Иницијални позив волонтерима за обављање хуманитарног рада у Краљевини Србији у саставу „Колумбија експедиције” објављен је 26. априла 1915. у дневном гласилу Универзитета Колумбија *Колумбија дејли спектијатор* (Columbia Daily Spectator), а након тога у листу *Њујорк џајмс*. У позиву је стајало да експедицију организује Михајло Пупин и да се позивају студенти волонтери да учествују. Уследио је састанак професора Пупина са студентима 14. маја 1915, као и предавање Јелене Лозанић о приликама у Краљевини Србији. „Колумбија експедиција” започела је путовање из њујоршке луке паробродом „Темистокле” 26. јуна 1915, а чинила су је 24 студента Универзитета Колумбија и 26 Срба из САД, који су кренули као преводиоци и за које је планирано да остану дуже на српској територији.

Експедиција је стигла у Ниш 24. јула и била је стационирана у Другој резервној војној болници. Њени чланови били су ангажовани у хуманитарним активностима, а потом су кренули на југ Србије и у Македонију како би проверили спровођење прописаних

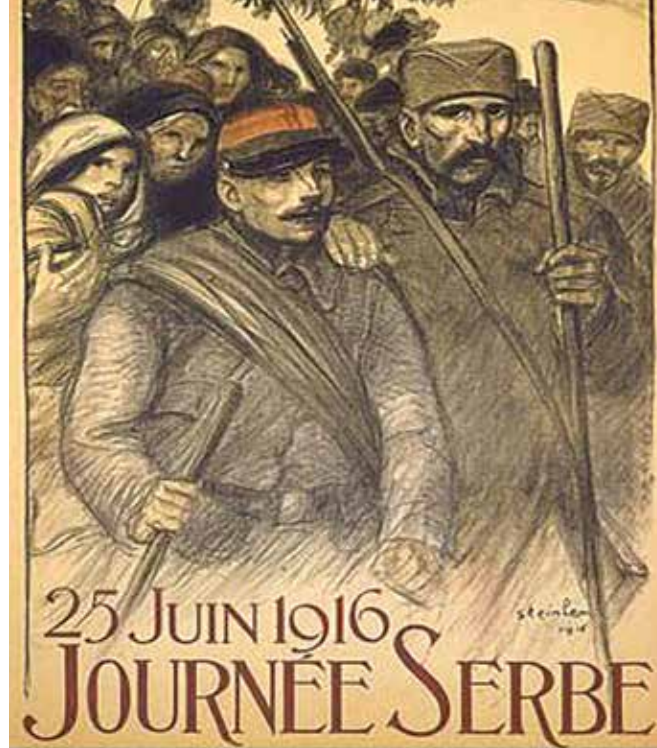

санитарних мера у борби против тифуса и евидентирање оболелих од заразних болести. Аутомобилима су обилазили удаљена села и засеoke у којима готово да није било заразних болести. Други део експедиције боравио је у региону Смедерева и Пожаревца како би транспортовао кукуруз у складишта или до најближих железничких станица. Крајем септембра и у првој половини октобра 1915, након окончања рада, у САД се вратило десет чланова, док су остали наставили са хуманитарним акцијама на територији Краљевине Србије и Босне под контролом Америчког Црвеног крста. Даглас Долд, који је остао, описао је у својим мемоарима бугарску окупацију Ниша, улазак немачке војске у Ниш и зверства која су починили Немци, те прилике у нишким болницама и стање залиха из хуманитарне помоћи за које су били задужени Американци. Он се заједно са братом вратио у САД крајем децембра 1915. године.

АМЕРИЧКИ ХУМАНИТАРНИ РАД И ПОМОЋ СРПСКЕ ЕМИГРАЦИЈЕ У САД

Председник Вудро Вилсон прогласио је неутралност САД 9. августа 1914. године, али се она није односила на пружање хуманитарне помоћи становништву на територији Европе. Амерички државни секретар Вилијем Џенингс Брајан договорио се са руководством Америчког удружења Црвеног крста да се организује медицинска помоћ за болесне и рањене војнике свих држава учесница у рату, у складу са прокламованом неутралношћу. Водећу улогу у хуманитарним активностима преузео је Амерички Црвени крст, коме је током јесени прве ратне године председник Вилсон ставио на располагање знатна федерална средства. Како је Женевска конвенција предвиђала помоћ само рањеним војницима, не и цивилима, САД су морале водити рачуна да не изгубе неутрални статус. Три месеца након убиства Франца Фердинанда Стејт департамент послао је доброволне медицинске мисије у ратна подручја на европској територији. Осим Белгије и Француске, Краљевина Србија била је центар америчког хуманитарног рада у Европи.

Амерички Црвени крст упутио је током Првог светског рата укупно три медицинске мисије у Краљевину Србију. Почетком септембра 1914. године послао је новац и

прву медицинску мисију у Београд (јединицу број 1), без обзира на негодовање владе Краљевине Србије поводом слања америчких хуманитараца у подручје захваћено ратним дејствима. Доктор Едвард Рајан и главна сестра Мери Гледвин, након инсистирања престолонаследника Александра Карађорђевића, преузели су пуну одговорност за останак и активности јединице број 1 у српској престоници.

Велики допринос доласку мисије дала је Мабел Грујић. Како би америчку јавност упознала са стањем у Србији, неколико пута путовала је у САД. Долазак школованих болничарки организован је захваљујући Мабел Торп Бордман, присне пријатељице Мабел Грујић, и њене добре сараднице Мери Гледвин. Амерички Црвени крст определио се за Београд због тога што је војна болница у престоници била једна од најбоље организованих и опремљених у Краљевини Србији. Јединица број 1 Америчког Црвеног крста истакла је, по приспећу, на торањ болнице заставе САД и Црвеног крста како би се видели знаци неутралности. Без обзира на то, уследило је аустроугарско бомбардовање болнице.

Крајем децембра 1914. у Ћевђелију су приспеле јединица број 2 Америчког Црвеног крста, предвођена др Итаном Флегом Батлером, и јединица број 3, предвођена др Ернестом Пендлтоном Магрудером. У тој болници било је близу 1.400 болесних и

рањених српских војника и аустроугарских заробљеника. Није било болничке опреме, воде и канализације. Америчке медицинске сестре ноћиле су у оближњем хотелу, у собама без светла и грејања, и спавале на сламнатим душецима. Главна сестра била је Матилда Кругер, секретар Удружења америчких медицинских сестара. Доктор Џејмс Донели водио је дневничке белешке од доласка у Ћевђелију све до неколико дана пред смрт, 24. фебруара 1915. године. Изводи из његовог дневника објављени су под насловом *Дневник преданости хирурга хероја*.

Појава пегавог тифуса крајем 1914. године у пограничном подручју отежала је у великој мери опоравак српског становништва. Аустроугарска војска је приликом повлачења преко Дрине и Саве оставила у српским болницама своје заражене војнике, те је зараза прешла и на српске рањенике. Кретање војске и повратак избеглих становника својим домовима довели су до даљег ширења заразе, са епицентром у Ваљеву. Странци који су у то време боравили у Србији оставили су низ сведочанстава о последицама епидемије по српско становништво. Према сачуваним подацима, од пегавог тифуса оболело је преко 400.000 становника, а умрло око 100.000 цивила, 35.000 војника и око 30.000 ратних заробљеника.

Српска санитетска служба, потпомогнута болничким тимовима савезничких и неутралних земаља, даноноћно је радила на сузбијању епидемије. О њиховим напорима сведоче и сећања управника српске болнице у Нишу др Владимира Станојевића. Врховна команда забранила је војни и цивилни саобраћај од 16. до 31. марта 1915. године. Школе су обуставиле рад. Медицинска и помоћ у особљу редовно су пристизале из иностранства већ крајем 1914. године. Било је јасно да изостанак помоћи значи губитак Краљевине Србије као савезника, па су владе савезничких и неутралних земаља, националне организације Црвеног крста, добротворна друштва и добротвори појединци били иницијатори помоћи упућене Србији.

Стејт департмент примио је на десетине извештаја о тешким условима у Србији под притиском Централних сила и о високој смртности становништва. У оквиру хуманитарних мисија у Србију је упућено преко 2.000 лица. Највећа помоћ стигла је из Русије, Велике Британије, САД и Француске. Значајну помоћ пружиле су Грчка,

Швајцарска, Италија, Данска и Холандија. Помоћ у лековима и материјалу стизала је из Јапана, Чилеа и Аргентине. Епидемија пегавог тифуса покосила је многе српске и иностране лекаре и медицинско особље. Према подацима Арчибалда Рајса, највише су страдали српски лекари, од којих је четвртина „оставила животе на свом бојишту, поред својих болесника”.

Одбор за помоћ пострадалим сељацима, чији су оснивачи били Михајло Пупин и Мабел Грујић, уз помоћ групе српских исељеника и „других америчких пријатеља”, основао је једну болницу у фебруару 1915. године.

До октобра 1915. на територији Краљевине Србије биле су ангажоване три медицинске мисије Америчког Црвеног крста. Њима се у априлу 1915. придружила и Санитарна комисија, која је у сарадњи са Рокфелеровом фондацијом била задужена за борбу против епидемије тифуса. Санитарну комисију чинило је 12 лекара под вођством доктора Ричарда Стронга, а потом доктора Едварда Стјуарта.

Главни штаб Санитарне комисије успостављен је у Скопљу, у оквиру импровизоване клинике у којој је организован рад лабораторије за производњу вакцина. Комисија је имала велики број пацијената и поред тога што није била медицинска јединица и није била опремљена за рад са болесницима. Из штаба у Скопљу слала је јединице у Ниш, Пећ, Ћаковицу, Битољ, Митровицу, Призрен, Велес, Приштину, Урошевац, Тетово, Штип, Куманово, Криву Паланку, Врање, Прилеп, Охрид, Дојран и Ћевђелију. Значајне податке о деловању Санитарне комисије оставио је Стенли Харт Озборн у делу *Дневник Санитарне комисије Америчког Црвеног крста у Србији 1915–1916. године*, које представља историјски извор првог реда о теренском раду америчких санитарних инжењера.

Након напада Централних сила и успостављања окупационих зона представници Америчког Црвеног крста остали су да организују болнице и програм расподеле хране српском становништву. Амерички припадници Санитарне комисије, у извештају поднетом Стејт департменту у децембру 1915. године (*Distress in Serbia and Macedonia*), упозорили су на предстојећу хуманитарну катастрофу услед окупације читаве српске територије, прекида железничког и других видова транспорта и прекида же-

лезничке везе са Солуном.

Аустроугарске окупационе власти формално су признале статус др Едварда Рајана као званичног представника америчке мисије са ширим овлашћењима, која су обухватала слободу кретања кроз унутрашњост српске територије под окупацијом, са примарним циљем непосредног надзора над правилношћу и ефикасношћу дистрибуције међународне хуманитарне помоћи. Дипломатски напори Луиса Ајнстина, америчког отправника послова у Софији, били су перманентно усмерени ка исходавању званичне дозволе од бугарске владе за расподелу хуманитарне помоћи српским ратним заробљеницима. Додатну потешкоћу у међународном деловању представљао је недостатак података о укупном броју заробљеника, при чему су се тадашње процене кретале у широком распону од двадесет до осамдесет хиљада лица. Бугарска влада опструирала је хуманитарне иницијативе.

Током лета и јесени 1916. године у окупирани Београд допремљено је 318 контингената међународне хуманитарне помоћи, чију је даљу дистрибуцију администрирала америчка комисија. Процес логистичког снабдевања одвијао се без већих опструкција све до ступања Краљевине Румуније у ратни сукоб на страни Антанте, када су дотадашња набавка и редован железнички и речни транспорт житарица са тог простора постали немогући.

У јесен 1916. аустроугарске окупационе власти упутиле су захтев америчком Стејт

департаменту да Амерички Црвени крст обустави своје операције, као и да напусти српску територију најкасније до 1. јануара 1917, уз напомену да ће саме збринуте српско становништво. Штаб Америчког Црвеног крста пребацио се у предграђе Солуна, где је обезбеђивао храну, смештај и медицинску помоћ припадницима војске Краљевине Србије и српским војницима и избеглицама. Комисију за Србију преводио је др Едвард Рајан, који је у почетној фази успео да обезбеди редовно следовање храном за српске избеглице у северној Грчкој и становништво Битоља, који се налазио под контролом Савезника. Након новембра 1916. суверена контрола српских власти била је ограничена на уски територијални појас у околини Битоља, који је обухватао педесетак потпуно девастираних сеоских насеља.

Непосредно по уласку САД у рат, крајем априла 1917. председник Вилсон именовao је седмочлани Ратни савет Америчког Црвеног крста. Чинили су га водећи индустријалци и бизнисмени предвођени Хенријем Дејвисоном, успешним банкарком и финансијским и пословним стручњаком са Волстрита. Руководство Америчког удружења Црвеног крста схватало је да ситуација на територији Краљевине Србије представља један од најозбиљнијих хуманитарних проблема у Европи. У августу 1917. године упутило је пету комисију за помоћ Србији, чији је главни циљ била реализација пројекта култивисања мочварне земље око Битоља. Чланице Медицинске женске националне асоцијације основале су у јуну 1917. године Комитет за ратну службу, назван Болнице америчких жена, са циљем да региструју све жене које се баве медицинском професијом, сакупе средства и осмисле планове за службу у Европи. Крајем 1917. америчке лекарке др Реџина Флад Кис и др Франсис Флад биле су ангажоване на оснивању Болнице америчких жена у Водени и касније у Битољу. Пета комисија вратила се у САД крајем 1917. године.

Ступањем Сједињених Америчких Држава у ратни сукоб оперативно деловање Америчког Црвеног крста се у све већој мери ослањало на финансијска средства из државног зајма одобреног Краљевини Србији. Сходно томе, до краја јуна 1918. за активности на српском простору из Ратног фонда пребачено је укупно 1.000.582,01 долар, док је за потребе збрињавања српских

ратних заробљеника обезбеђена робна и помоћ у одећи у вредности од 1.609.286,51 долар. Почетком августа 1918. др Едвард Рајан иницирао је доделу наменске новчане донације Српском друштву Црвеног крста у износу од 50.000 долара (што је у савременом економском еквиваленту приближно 900.000 долара), чиме је обележена четврта годишњица уласка Краљевине Србије у Први светски рат. Институционалне промене у организацији уследиле су крајем октобра 1918, када је др Рајан разрешен дужности, а Главни штаб Комисије Америчког Црвеног крста за Србију, под вођством новоименованог комесара пуковника Томаса Фарнама, премештен у ослобођени Београд. Образована је и Балканска комисија Америчког Црвеног крста под командом пуковника Хенрија Андерсона из Вирџиније, са стратешким задатком централизације и координације рада свих сродних хуманитарних организација на простору балканских држава.

ДВЕ ЗНАЧАЈНЕ ХУМАНИТАРНЕ РАДНИЦЕ

Јелена Лозанић (1885–1972), из познате српске породице Лозанић, била је хуманитарна радница. У друштвено-хуманитарној делатности, осим на оца, научника и чувеног хемичара Симу Лозанића, угледала се и на рад мајке Станке Лозанић, председнице Женског друштва у Београду. За време балканских ратова укључила се у рад дома „Света Јелена” и помагала ратну сирочад, а ангажовала се и као добровољна болничарка у војној болници, у санаторијуму на Врачару. Црвени крст Србије делегирао ју је почетком Првог светског рата да у САД прикупи помоћ у новцу и материјалу, тако да је почетком 1915. у Америци и Канади обавештавала јавност о страдању српског народа, али и о одбрамбеном рату који је водила српска држава.

Од 1915. до 1920. неуморно је радила у организацији српско-америчких друштава, држала предавања о страдању српског народа уз „пројекције одговарајућих слика и докумената”, упознајући светску јавност са борбом српског народа за слободу. Једно време боравила је на Крфу како би проценила стање српских избеглица након повлачења из Албаније и проследила извештај америчкој страни. Институционална сарадња успостављена током ратних година између Јелене Лозанић и америчког индустријалца и филантропа Џона Фротингама прерасла

је у један од најзначајнијих међународних хуманитарних подухвата у послератној Краљевини СХС. Њих двоје ступили су у брачну заједницу 1921. године. Њихово наслеђе огледало се у оснивању и вишегодишњем финансирању великих институција за збрињавање ратне сирочади, међу којима се издвајају Амерички дом за српску децу у Врању и занатске школе у Сремској Каменици.

Друга значајна личност била је Мабел Данлоп Грујић (1872–1956), хуманитарка америчког порекла, иначе супруга начелника Министарства иностраних послова Краљевине Србије и српског посланика у Вашингтону др Славка Грујића. Била је велика добротворка Кола српских сестара и српског народа у целини, која се својим „идејама, схватањем живота и радом” издвајала од других дама из „света дипломатије”, коме је по вокацији припадала. Мабел Грујић је за Англоамеричку јединицу окупљала болничарке и хирурге за помоћ Краљевини Србији. И Српски потпорни фонд основан је 23. септембра 1914. године на подстицај Мабел Данлоп Грујић и Леиле Пеџет. Његово оснивање подржало је и не-

Јелена Лозанић

Мабел Грујић

колико жена које су „захваљујући својој животnoj судбини боље упознале Србију и српски народ” – кнегиња Дарија Прат, супруга кнеза Алексе Карађорђевића, праунука војска Карађорђа Петровића; Елизабет Беси Христић, са ћерком Ани Христић, снаха и унука Николе Христића, вишегодишњег председника српске владе; леди Вајтхед, која је боравила у Београду у периоду 1906–1910. као супруга Џона Вајтхеда, британског посланика у Србији. Заслугом Мабел Грујић саграђена је болница за бебе у Нишу, а у Далмацији и Селцу Амерички дом за југословенску сирочад. Мабел Грујић била је и ауторка значајног броја чланака посвећених Краљевини Србији, који су редовно објављивани у већини америчких гласила тог времена, посебно у листу *Њујорк тајмс*.

Последње године рата она је наставила да упућује помоћ ђацима и студентима на школовању у Швајцарској, као и интернираним и заробљеним студентима. Посебно је била запажена донација 586 торбица са натписом „Косово”, као и преобуке српским војницима, упућена војводи Мишићу 1917. године. По њеној жељи торбице и преобука додељени су најхрабријим војницима Прве армије. Сви награђени војници послали су јој потписане дописне карте, као потврду пријема. Војвода Мишић је своју захвалност изразио у *Службеном војном листу*. Наредне

године Амерички Црвени крст упутио је још 12.000 торбица. Према сачуваној архивској грађи, током 1919. уручена је новчана помоћ породицама „изгинулих и од рана умрлих ратника за време последње офанзиве на Солунском фронту у септембру 1918. године”, коју је Мабел Грујић прикупила на својим предавањима у САД.

ДОБРОВОЉЦИ ЈУГОСЛОВЕНСКОГ И СРПСКОГ ПОРЕКЛА ИЗ САД У ОПЕРАЦИЈАМА СРПСКЕ ВОЈСКЕ

Значајну улогу у операцијама српске војске током Првог светског рата имали су добровољци. Влада Краљевине Србије у прве две године ратних дешавања није реаговала у јавности око ангажовања добровољаца српског порекла који су живели у САД, имајући у виду да је свака врста регрутовања грађана САД организована од друге државе проглашена кршењем закона услед неутралности коју су оне прокламовале. Срби са простора САД су на личну одговорност одлазили на српску територију и ступали у редове добровољачких јединица војске Краљевине Србије. Добровољци из САД распоређивани су у јединице према Упуту за формирање добровољачких одреда, које је прописао министар војни у октобру 1914. године.

Прве вести о доласку добровољаца из САД објављене су на страницама листа *Политика*, када је јавност обавештена да је пут Краљевине Србије кренуло 5.000 добровољаца. Акција прикупљања добровољаца наставила се и у другој ратној години тако што су се пред властима САД изјашњавали као резервисти српске или црногорске војске, што није представљало повреду америчке неутралности. Највећи број Срба из САД који су ступили у српску војску до 1915. изгубио је живот пошто су били прикључени елитним јединицама српске војске које су извршавале најтеже борбене задатке. Добровољци су поделили судбину војске и народа после војног слома у новембру 1915, преживели су Албанску голготу и доспели на Крф. Бројно стање Добровољачког одреда у логору Говино на Крфу 5. априла 1916. износило је 1.894 борца. Укупно 283 борца сврстана су у категорију „добровољци, аустријски поданици који су дошли из Америке”.

Захваљујући подршци Француске и Русије у марту 1916. убрзан је рад на при-

купљању и транспортовању добровољаца на Солунски фронт. Значајну улогу у тој активности имао је главнокомандујући француских оружаних снага генерал Жозеф Жофр, који је дао подршку пребацивању добровољаца на седници Врховног савета народне одбране Француске почетком фебруара 1916. и на конференцији савезничких генералштаба 12. марта 1916. године. Министарство војно Краљевине Србије и Штаб Врховне команде водили су током јуна 1916. преписку која је потврђивала покренуте процедуре на прикупљању добровољаца „Југословена из Северне и Јужне Америке, бораца и небораца”.

Прикупљање „људства за попуну оперативне војске добровољцима из Америке” одвијало се током целе друге половине 1916. године. Никола Пашић је у јулу 1916. од француске владе успео да добије финансијска средства и дипломатску подршку за почетак акције прикупљања добровољаца. За сабирно место одређена је Бизерта, логор српске војске у северној Африци, а у САД је послата војна мисија предвођена потпуковником Миланом Прибићевићем. Пре поласка у САД он је генералу Михаилу Рашићу предао План за рад на прикупљању добровољаца Срба, Хрвата и Словенаца у Америци за српску војску, где је први пут предложио да Краљевина Србија после рата добровољцима додели земљишни посед.

Имајући у виду да су САД до лета 1917. биле неутралне, добровољци српског и црногорског порекла који су желели да се прикључе борби морали су прво пронаћи начин да дођу до Канаде, која је као британска колонија званично била у рату. У војним камповима у Канади добровољци су пролазили одређену војничку обуку. Сачувани су подаци о 77 добровољаца црногорског порекла из рударског места Бизби у држави Аризони, који су 7. јула 1915. кренули на Балкански фронт да се придруже српској и црногорској војсци у борби против Централних сила, односно Аустроугарске. Они су најпре возом путовали до Сан Франциска у Калифорнији, а потом северно ка Ванкуверу у Канади. Велика Британија преузела је трошкове прикупљања и издржавања добровољаца до њиховог пребацивања на територију Француске. Француска војска организовала је прихватне пунктове у лукама Авр, Бордо и Марсељ, где је требало формирати групе које би се под надзором српских официра пребацивале у

логор Бизерта, где би прошле војничку обуку. Након завршетка Прибићевићевог ангажовања на место шефа српске војне мисије у САД постављен је мајор Срдан Гајић, који је довршио задатак транспорта прикупљених добровољаца до лета 1918. године.

У новембру 1916, на иницијативу француске владе, постигнут је споразум између Савезника о прикупљању добровољаца за попуну српске војске и јачање Солунског фронта. На предлог министра привреде од 17. новембра 1916. српска влада донела је Уредбу о насељавању у „новим крајевима”, по којој би се добровољцима у српској војсци додељивала државна земља.

Добровољачки одред потпуковника Војина Поповића, Војводе Вука, био је јединствена јединица српске војске која се посебно истакла у балканским ратовима. У борбама које је новембра 1914. водио Јадарски четнички одред под командом потпуковника Војина Поповића погинула су 23 добровољаца из САД, док су двојица била рањена. Добровољачки одред је најорганизованије прешао Албанију, штитећи одступницу другим јединицама српске војске. Због великих губитака одред су називали Легијом смрти. На Крф је доспео са око 1.500 добровољаца који су одмах могли да извршавају борбене задатке. Штаб Врховне команде их је 23. јануара 1916. ставио под директну команду. Прва српска јединица која је избила на врх кајмакчаланског масива био је одред Војводе Вука. У историји и сећању савременика остало је забележено да су добровољци из САД са собом носили српску и америчку заставу, да су били обучени у најбоља одела и да су имали дрвене кофере са стварима и новцем. Одред је расформиран крајем децембра 1916, али је захваљујући патриотизму његових припадника уследила подршка власти САД, које су, осим логистички, и финансијски незванично помагале борбу.

Од времена када су САД ступиле у рат и након објављивања Крфске декларације 30. маја 1917, увећан је број добровољаца из Америке. Одобрење за мобилизацију стигло је од америчке администрације марта 1917, након чега се приступило планирању регрутације и транспортовања добровољаца. Превожени до Солуна, добровољци су улазили у састав српске војске и у добровољачку Југословенску дивизију, која је учествовала у пробоју Солунског фронта. У наредном периоду њихов број повећао се на близу 4.000.

Може се закључити да је добровољачка акција у САД имала велики публицитет. Креиран је низ пропагандних плаката, као најподеснијег средства за придобијање подршке јавног мњења за борбу. Један од првих плаката садржао је слику рањеног војника испод српске тробојке са поруком „Србији треба твоја помоћ” (Serbia needs your help). Пропагандни плакати који су израђени у САД ради прикупљања помоћи за Србију дистрибуирани су преко српских исељеничких организација и Америчког Црвеног крста. Приливом југословенских – српских добровољаца увећано је бројно стање српске војске, која је током 1918. почела припреме за одлучујућу офанзиву и ослобођење отаџбине. Већина добровољаца по завршетку рата остала је у новоствореној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, док се мањи број вратио у САД.

ПОСЛЕДЊЕ ДВЕ ГОДИНЕ РАТА

Споразум влада САД и Краљевине Србије уследио је након пребацивања српске војске на Крф. Отварање сталних војнодипломатских представништава у Вашингтону и на Крфу у другој половини 1916, као институционализација дипломатских односа, био је кључни корак ка формалном уобличавању српско-америчког савезништва у Првом светском рату. Дипломатске активности Љубомира Михаиловића, првог посланика и опуномоћеног министра Краљевине Србије у Вашингтону (од 1916. до 1918), биле су усмерене на три комплементарна стратешка циља: институционално позиционирање српског питања у Белој кући, обезбеђивање ратних зајмова и координацију регрутације добровољаца. Ступивши на дужност крајем 1916. године, Љубомир Михаиловић успоставио је блиске релације са Стејт департментом и администрацијом председника Вудроа Вилсона, настојећи да српске ратне циљеве угради у ширу америчку визију послератног уређења Европе.

Михаиловићево ангажовање у САД упамћено је по интензивној сарадњи са истакнутим представницима српске научне и духовне елите у емиграцији, првенствено са Михајлом Пупином и архимандритом Николајем Велимировићем, са којима је усмеравао пропагандне активности и прикупљање материјалне помоћи. Уз константан дипломатски притисак и поступно придобијање јавног мњења Михаиловић је

Америчка сликарка Малвина Хофман аутор је овог плаката насталог 1916. године

обезбедио сталну финансијску помоћ у виду субвенција од владе САД за српску владу на Крфу, што је за резултат имало економску стабилност државног апарата у изгнанству и ефикасну логистичку припрему за пробој Солунског фронта.

Ступање Сједињених Америчких Држава у Први светски рат 6. априла 1917. на страни сила Антанте означило је тектонску промену у глобалном геополитичком и војном балансу снага. Након вишегодишњег инсистирања на политици неутралности, Вашингтон је, подстакнут ескалацијом неограниченог подморничког рата од Немачког царства и пресретањем Цимермановог телеграма, редефинисао спољнополитичку доктрину САД. За Краљевину Србију овај историјски заокрет био је пресудан: улазак економски и војно супериорне силе у сукоб имао је позитиван морални и материјални импулс српском државном и војном руководству на Крфу и Солунском фронту. То је отворило широк простор за снажнију дипломатску офанзиву српских војних мисија и убрзало процес институционалне подршке Беле куће праведном решењу српског и јужнословенског националног питања. На војнотактичком плану владе у Вашингтону и на Крфу, преко српског посланства и војних изасланика, детаљно су координирале питање наоружавања и транспорта хиљада добровољаца из Северне Америке према Солунском фронту, превазилазећи сложене правне легислативе неутралних земаља кроз које су ови континенти морали проћи.

Званична државна „Српска ратна мисија”, упућена у Сједињене Америчке Државе у децембру 1917, представљала је врхунац дипломатских напора Краљевине Србије да након уласка Вашингтона у рат озваничи и учврсти савезничке односе са америчком администрацијом. Предвођена бившим председником Владе др Миленком Веснићем, уз активно учешће генерала Михаила Живковића као представника војске, ова високорангирана делегација имала је задатак да америчком државном врху предочи војнополитичке циљеве Србије, који су се примарно односили на очување државног суверенитета и будуће уједињење Јужних Словена. Мисија је примљена на највишем нивоу у Белој кући, где се Миленко Веснић састао са председником Вудроом Вилсоном, као и у америчком конгресу, што је представљало преседан и чин изузетног политичког признања за државу у изгнанству. Резултати вишемесечне дипломатске офанзиве манифестовали су се значајним повећањем америчке финансијске и материјалне помоћи за реорганизацију војске на Солунском фронту, одобрењем за масовнију регрутацију добровољаца међу исељеничким заједницама, те јачањем Вилсонових личних симпатија према српском народу, што ће касније директно утицати на формулацију чувених „Четрнаест тачака” и јавну манифестацију подршке Србији током прославе „Српског дана” у Америци у јулу 1918. године.

Суочена са чињеницом да су САД формално биле у рату са Немачком, али не и са Аустроугарском, српска дипломатија морала је брзо да прилагоди деловање како би обезбедила америчке ресурсе за Солунски фронт. Ова координација резултирала је одобравањем значајних новчаних зајмова од америчког Трезора, чиме је омогућено редовно функционисање српског државног апарата у изгнанству и континуирано снабдевање десетковане војске. Истовремено, успостављен је заједнички оперативни оквир за решавање комплексног питања масовне регрутације добровољаца међу јужнословенском дијаспором у Америци, што је захтевало прецизну административну сарадњу са америчким војним властима ради организовања безбедног транспорта преко Атлантика. Кроз ову непосредну сарадњу српска влада успешно је користила новонастали војнополитички оквир Вашингтона како би учврстила позицију Србије као незаобилазног и легитимног парт-

нера сила Антанте у планирању послератног уређења Балкана.

АМЕРИЧКЕ ЕКСПЕДИЦИОНЕ СНАГЕ У ЕВРОПИ 1917. И 1918. ГОДИНЕ

Војне операције Америчких експедиционих снага (АЕФ) у Европи 1917. и 1918, под командом генерала Џона Першинга, представљале су пресудан логистички и тактички допринос савезничкој победи на Западном фронту. Након почетне фазе мобилизације, обуке и постепеног интегрисања америчких трупа у француске и британске секторе, снаге САД су од пролећа 1918. преузеле самосталну оперативну улогу, суочавајући се са немачком „Пролећном офанзивом”. Кључне офанзивне операције, попут оних код Кантињија, Шато-Тијерија и у шуми Бело, демонстрирале су борбени капацитет нових дивизија, док су стратешке битке за избочину Сен Мијел и свеобухватна Мезаргонска офанзива у јесен 1918. коначно сложиле одбрамбене линије Немачког царства. Довођењем преко два милиона војника у Европу и увођењем модерне ратне доктрине, засноване на масовној артиљеријској и технолошкој подршци, амерички ангажман драматично је изменио однос снага на бојишту, убрзао колапс Централних сила и поставио темеље за успостављање новог војнополитичког поретка након потписивања примирја у новембру 1918. године.

Мезаргонска офанзива (26. септембар – 11. новембар 1918) представљала је највећу и стратешки најзначајнију војну операцију у историји Америчких експедиционих снага, у којој је учествовало преко 1,2 милиона америчких војника. Као кључни део свеобухватне савезничке „Стогодишње офанзиве”, ова операција имала је задатак да пробије утврђену Хинденбургову линију и пресече витално немачко железничко чвориште код Седана, чиме би се онемогућило снабдевање немачких снага у северној Француској и Белгији. Офанзива се одвијала на изузетно тешком, брдовитом и пошумљеном терену Аргонске шуме, који је немачка војска претходне четири године трансформисала у дубоко ешелонирани систем одбрамбених линија. Упркос почетним тактичким проблемима, логистичким застојима и огромним губицима услед неискуства трупа, постепена консолидација и увођење свежих дивизија омогућили су Америчким експедиционим снагама да, уз подршку француских једини-

ца, потисну немачку војску, пробију њене главне одбрамбене линије и избију пред Седан, што је непосредно убрзало немачки војни колапс и потписивање примирја у Компјењу.

Успех офанзиве, али и висока цена у људским животима (преко 26.000 погинулих америчких војника), били су директна последица специфичности доктрине „отвореног ратовања” на којој је инсистирао генерал Џон Першинг, а која је подразумевала агресивни маневар, брзину и офанзивну иницијативу засновану на стрељачкој обуци пешадијанаца. Генерал Џон Першинг био је уверен да се победа може остварити само извлачењем непријатеља из ровова на отворен терен, где би до изражаја дошли америчка бројчана супериорност, морал и вештина употребе пушке и бајонета. Међутим, у првим фазама сукоба, суочена са координисаном немачком одбраном, митраљеским гнездима и ефикасном артиљеријом, ова доктрина резултирала је фронталним јуришима и несразмерно великим жртвама, што је касније приморало америчку команду да је модификује и у већој мери уведе у употребу тенкове и савезничку авијацију.

Учешће припадника Националне гарде Охаја на европском ратишту представља један од најзначајнијих оперативних доприноса америчких савезних држава у оквиру Америчких експедиционих снага. Након мобилизације и реорганизације већина гардиста из Охаја интегрисана је у 37. пешадијску дивизију, познату као „Бакај” (Buckeye), док је значајан део службовао и у саставу знамените 42. „Ренбоу” (Rainbow) дивизије. Пуни борбени капацитет ове јединице демонстрирале су у јесен 1918. године, претрпевши тешка искушења у стратешки кључним савезничким операцијама на Западном фронту, укључујући офанзиву на Сент Мијел и изразито крваву Меза-аргонску офанзиву, где су успешно пробиле утврђене немачке линије одбране. Изванредна тактичка флексибилност и борбени морал гардиста додатно су потврђени крајем октобра 1918. године, када је 37. дивизија хитно пребачена у Белгију, где је током офанзиве Ипр-Лис извела историјско форсирање реке Шелде под интензивном непријатељском ватром, што је изазвало дивљење и савезничких команданата и белгијског краља Алберта I. Високом ценом од близу 5.400 жртава, испољеном храброшћу која је резултирала највишим одликовањима

попут Медаље части, те трајним меморијалима на европском тлу, попут Моста Охаја у Белгији, Национална гарда Охаја оставила је неизбрисив печат у војној историји Великог рата, трансформишући се у модерну, високопрофесионалну војну силу.

ЈУНАШТВО СРБА У АМЕРИЧКОЈ ВОЈСЦИ

Након уласка САД у рат многи Срби борили су се у редовима америчке војске и учествовали у борбама на разним бојиштима. У историјском памћењу и традицији сачуван је лик Анђелка Мандушића, који се прославио у Америчким експедиционим снагама на Западном фронту, француском бојишту, и који је одликован америчком Медаљом за храброст. Мандушић је рођен 13. јула 1887. године на Шар-планини. Емигрирао је у САД, у Чикаго, 1905. године. Пошто није добио сагласност своје супруге, што је по војним законима САД било неопходно, пријавио се у добровољце као Џејк Алекс. Big Jake је у америчку војску дошао по уласку САД у рат и када је његова јединица стигла у Француску, добио је чин каплара. Био је припадник чете X 131. пешадијског пука 33. пешадијске дивизије. Одликован је за учешће у борбама код гребена изнад места Шипији у Француској. Након што су у борбама, које су биле део веће битке код Амијена 9. августа 1918, страдали његови надређени, каплар Мандушић је остао на челу чете. Успео је да допре до немачког митраљеског гнезда и бајонетом убије петорицу непријатељских војника. Након што је сечиво бајонета пукло, наставио је да се користи пушком и док је остатак чете стигао, заробио 15 Немаца. Одликован је Медаљом части и постао је један од седморице Срба које је Америка прогласила народним херојима Великог рата. Медаљом части одликовао га је генерал Џон Џ. Першинг, командант Америчких експедиционих снага у Француској, на церемонији у месту Етелбрук у Луксембургу 22. априла 1919. године. Одликован је Карађорђевог звездом и бројним америчким, француским, британским и италијанским одликовањима. Преминуо је 28. августа 1959. године. Сахрањен је на гробљу српског православног манастира Свети Сава у Либертвилу, Илиноис.

Дан након херојског подвига Анђелка Мандушића, други херој српско-црногор-

Заставе Србије и САД на Белој кући: дизајн амбасаде САД у Београду (фото амбасада САД)

ског порекла заслужио је својим јунаштвом Медаљу части. У селу Фисмес, 70 километара североисточно од Париза, армијски наредник James I. Mestrovic (Јоко Мештровић) показао је изванредну храброст. Рођен 22. маја 1894. у Црној Гори, Мештровић је емигрирао у САД 1913. године. Једно време живео је у Ирвингу, у Калифорнији, да би се пријавио у америчку војску у Питсбургу. Додељен је чети Ц Пенсилванијске националне гарде, 111. пешадијском пуку 28. пешадијске дивизије. Учествовао је у борбама на Западном фронту, у акцији 111. пешадијске дивизије задужене да организује везу успостављањем мостобрана на реци Фисмет, чије подручје је у међувремену ослободила 112. пешадијска дивизија. У време напредовања 111. дивизије рањен је командир чете и док су се други удаљили од рафалне митраљеске паљбе иза камених зидина, Мештровић је доспео до рањеног командира и однео га на леђима на сигурно, где му је пружена помоћ. Но наредник Мештровић није преживео рат и одликован је постхумно. Преминуо је 4. новембра 1918. године. Његово тело пренето је у Црну Гору и сахрањен је на гробљу Цркве Светог Јована у Богишићима.

ДАН СРБИЈЕ – 28. ЈУЛ

Прослава Косовског дана први пут је у САД приређена на Видовдан 1918. године. У њујоршкој катедрали одржано је богослужење на коме су учествовали српски и руски православни свештеници, као и епископално и презбитеријанско свештенство. Потом је у елитном њујоршком хотелу „Valdorf Astoria” одржан скуп коме је присуствовало преко 3.000 људи, док је њујоршка штампа била пуна текстова о Србији и њеној праведној борби. За обележавање четврте годишњице напада Аустроугарске

на Србију залагао се посланик Љубомир М. Михаиловић. Његов предлог био је да се први дан Великог рата обележи као почетак сукоба два принципа: германског, који је подразумевао освајање света грубом силом и принципа обезбеђивања слободе и независности свих народа, који су заговарале САД. Ова идеја нарочито се допала председнику Вилсону, који је одобрио обележавање почетка рата.

Сједињене Америчке Државе званично су славиле 28. јул као Дан Србије. Захваљујући извештају српског амбасадора у САД и чланку који је објављен у листу *Детроит њуз* (Detroit News) данас се зна да се тада „изнад Беле куће и изнад других америчких јавних институција први пут вијорила српска застава”.

Председник Вудро Вилсон објавио је у говору Конгресу „Четрнаест тачака”, које је сматрао кључним за дуготрајно очување мира у свету. Краљевина Србија поменута је као савезник у поглављу XI. Лично се заузео у процесу дефинисања граница нове Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Кључни резултат америчко-српске сарадње рефлектовао се како на војном плану, кроз америчке зајмове и масовни прилив добровољаца на Солунски фронт, тако и у сфери високе међународне политике. Бескомпромисна дипломатска заштита коју је председник Вудро Вилсон пружио новоформираној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца на Париској мировној конференцији 1919. године, а која се примарно заснивала на начелу самоопредељења народа, омогућила је међународно признање и очување територијалног интегритета нове државе насупрот претензијама суседних сила. ▀